

ЗВЕНИГОРОДСЬКИЙ О. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
та правосуддя
(Національний університет
«Чернігівська політехніка»)

УДК 341.4+343

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.6.30>

ВРАХУВАННЯ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті з використанням відповідної методології встановлено відповідність перспективного кримінального законодавства України принципам міжнародного кримінального права.

Зазначено, що сучасний стан реформування кримінального законодавства України потребує адаптації до норм та принципів міжнародного кримінального права, що зумовлено повномасштабною агресією РФ проти України, здійсненням справедливого правосуддя над винними у вчиненні міжнародних злочинів в російсько-українській війні, а також євроінтеграційними перспективами України.

Акцентовано, що у доктрині міжнародного кримінального права відсутня єдність поглядів щодо принципів, що входять до складу її системи джерел і ускладнюють їх розмежування на загальноправові, галузеві чи специфічні. У зв'язку з цим, проаналізовано погляди вчених щодо змісту та класифікації принципів міжнародного права, міжнародного кримінального права та кримінального права України.

Констатовано, що переважна більшість дослідників відносять принципи міжнародного кримінального права до системи джерел міжнародного права і визначають, що вони базуються на загальних принципах права, взятих із національних законів правових систем світу, основних принципах міжнародного права, галузевих принципах міжнародного кримінального права (справедливість, верховенство права, гуманізм, рівноправність, законність, єдність юридичних прав і обов'язків, демократизм тощо). До галузевих / специфічних принципів МКП належать принципи, сформульовані у статутах міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc*, статутах гібридних кримінальних трибуналів, Статуті Міжнародного кримінального суду.

Доведено, що проєкт нового кримінального законодавства України у повній мірі враховує основоположні принципи МКП та принципи кримінального права ЄС, що свідчить про високий рівень їх адаптації у національне кримінальне право. У проєкті нового Кримінального кодексу України враховано специфічні характеристики найтяжчих міжнародних злочинів, що не визнаються політичними і межують зі злочинами проти національної безпеки України.

Ключові слова: міжнародне кримінальне право, джерела міжнародного кримінального права, принципи міжнародного кримінального права, міжнародні злочини, перспективне кримінальне законодавство.

Zvenyhorodskiy O. M. Into account of principles of international criminal law in the draft Criminal Code of Ukraine

The article, using the appropriate methodology, establishes the compliance of the prospective criminal legislation of Ukraine with the principles of international criminal law.

It is noted that the current state of reforming the criminal legislation of Ukraine requires adaptation to the norms and principles of international criminal law, which is due to the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine, the implementation of fair justice over those guilty of committing international crimes in the Russian-Ukrainian war, as well as the European integration prospects of Ukraine.

It is emphasized that the doctrine of international criminal law lacks unity of views on the principles that are part of its system of sources and complicates their distinction into general, sectoral or specific. In this regard, the views of scientists on the content and classification of the principles of international law, international criminal law and criminal law of Ukraine are analyzed.

It is stated that the vast majority of researchers attribute the principles of international criminal law to the system of sources of international law and determine that they are based on general principles of law taken from national laws of legal systems of the world, fundamental principles of international law, sectoral principles of international criminal law (justice, rule of law, humanism, equality, legality, unity of legal rights and obligations, democracy, etc.). Sectoral / specific principles of the ICC include the principles formulated in the statutes of ad hoc international criminal tribunals, statutes of hybrid criminal tribunals, the Statute of the International Criminal Court.

It is proven that the draft of the new criminal legislation of Ukraine fully takes into account the fundamental principles of the ICC and the principles of EU criminal law, which indicates a high level of their adaptation into national criminal law. The draft of the new Criminal Code of Ukraine takes into account the specific characteristics of the most serious international crimes that are not recognized as political and border on crimes against the national security of Ukraine.

Key words: *international criminal law, sources of international criminal law, principles of international criminal law, international crimes, prospective criminal legislation.*

Вступ. Сучасний стан реформування кримінального законодавства України відбувається на тлі повномасштабної агресії РФ проти України, а тому потребує адаптації до міжнародного кримінального права (далі – МКП), оскільки пов'язаний із масовим вчиненням міжнародних злочинів країною-агресором. Ратифікація Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), поклала початок імплементації його принципів до чинного та перспективного кримінального законодавства України задля його відповідності принципам та нормам МКП, а також здійснення справедливого правосуддя над винними у вчиненні міжнародних злочинів в російсько-українській війні. У юридичній літературі давно триває дискусія щодо місця, видів та змісту принципів МКП, що має завданням побудови дієвої системи МКП як цілісної структури. Зокрема, частина дослідників або розширюють набір галузевих принципів міжнародного кримінального права, або змішують їх з основними принципами міжнародного права, або дублюють складові останніх, попередньо їх відокремивши тощо, або ж відносять їх до норм міжнародного права. Як зауважує В. А. Гринчак, довга дискусія щодо визначення системи принципів МКП не сприяє формуванню загальноновизнаної концепції системи принципів МКП, що забезпечують міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю [1].

Дискусійність питання щодо системи принципів МКП певним чином впливає на формування майбутнього кримінального законодавства України, що розробляється Робочою групою з питань розвитку кримінального права (далі – Робоча група), яка входить до Комісії з питань правової реформи, створеної відповідно до Указу Президента України № 584/2019 від 07.08.2019 року. Зокрема, члени Робочої групи у проєкті нового КК визначилися з концептуальним підходом щодо принципів, що мають враховувати положення Конституції України, міжнародних договорів та актів Європейського Союзу (далі – ЄС) [2].

Враховання принципів МКП у чинному та перспективному кримінальному законодавстві України залишається актуальним з огляду на необхідність виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань, перспектив набуття членства в ЄС, дискусійності питань щодо їх системи та змісту у доктрині міжнародного права, в тому числі й міжнародного кримінального права, а також ефективне функціонування системи міжнародного кримінального правосуддя.

Розробкою теоретичних питань щодо принципів кримінального права займалися Ю. В. Баулін, Є. М. Вечерова, В. О. Гацелюк, О. О. Житний, В. В. Кузнецов, О. М. Поліщук, М. Й. Сидоренко, Ю. С. Тимошук, Л. Ю. Тимофєєва, Д. А. Шевченко, О. С. Фещенко та інші.

Питання принципів міжнародного кримінального права досліджували такі вчені, як С. С. Андрейченко, В. А. Гринчак, Т. Д. Лисько, Г. Ю. Лук'янова, О. С. Олійник, А. М. Паламарчук, В. В. Попко, Т. Л. Сироїд, В. П. Сисоєва, І. Р. Серкевич, М. І. Хавронюк та інші. Слід зазначити, що за час підготовки проєкту нового Кримінального кодексу України, лише декілька публікацій торкалися питань врахування принципів МКП у перспективне кримінальне законодавство України, тоді як більшість з них була присвячена питанням ратифікації Римського статуту МКС та імплементації його норм та принципів у чинне кримінальне законодавство України.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз відповідності положень перспективного кримінального законодавства України принципам міжнародного кримінального права.

Результати дослідження. Аналіз публікацій щодо принципів МКП дає підстави вважати, що більшість авторів відносять їх до системи джерел міжнародного права, оскільки саме МКП є галуззю міжнародного публічного права, в якому діють основні принципи загального міжнародного права. У юридичній науці принципами права вважають керівні засади (ідеї), які визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин, а принципами міжнародного права є абстракції та узагальнення, які походять від юридичних фактів і норм міжнародного права та характеризують правопорядок у відповідних сферах міжнародних відносин [3].

Система принципів права поділяє їх на групи залежно від поширення їх дії або на всю систему права (загальні) або ж на окремі галузі права (галузеві / специфічні). С. С. Андрейченко зазначає, що МКП базується на загальних принципах права, взятих із національних законів правових систем світу, основних принципах міжнародного права, галузевих принципах міжнародного кримінального права (справедливість, верховенство права, гуманізм, рівноправність, законність, єдність юридичних прав і обов'язків, демократизм тощо), а до галузевих / специфічних принципів МКП належать принципи, сформульовані у статутах міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc*, статутах гібридних кримінальних трибуналів, Статуті Міжнародного кримінального суду [4].

Однак, ряд дослідників (В. В. Попко, Т. Л. Сироїд, Г. Ю. Лук'янова, Т. Д. Лисько, А. М. Паламарчук) по-різному визначають сукупність принципів МКП, що ставить питання, яким з них має відповідати перспективне кримінальне законодавство України.

Слід погодитися з тим, що основа галузевих принципів МКП закріплена саме у Статуті МКС, який у ч. 3 визначає загальні принципи МКП (*non bis in idem* (жодна особа не може бути притягнута до суду двічі за той самий злочин), *nullum crimen sine lege* (немає злочину без вказівки на це в законі), *nulla poena sine lege* (немає покарання без закону), відсутність зворотної сили *ratione personae*, індивідуальна кримінальна відповідальність, виключення з юрисдикції неповнолітніх, неприпустимість посилення на посадове становище особи,

відповідальність командирів та інших начальників, незастосовність терміну давності, накази начальника та припис закону, презумпція невинуватості) [5].

Як наголошує С. С. Андрейченко, галузеві принципи МКП, що були сформульовані у Статуті Нюрнберзького Трибуналу, Статутах Міжнародних військових трибуналів по Югославії та Руанді були закріплені як принципи міжнародного права та МКП [4].

Отже, аналізуючи принципи, зазначені у проєкті нового КК України, слід опиратися на концептуальний підхід, з яким підійшла Робоча група при їх визначенні – вони є відправними ідеями, що ідеологічно та системно пронизують КК. Їх зміст відповідає не тільки конституційним положенням, але й принципам міжнародно-правових актів, в тому числі принципам МКП, сформульованим у статутах МКС, міжнародних кримінальних трибуналах.

Зокрема, у розділі 1.2 «Принципи Кримінального кодексу України та його застосування» визначено принципи, що більше сумісні як із загальноправовими принципами, які є й принципами МКП, зокрема: законності, юридичної визначеності, рівності, пропорційності, індивідуальності, гуманізму, однократності застосування кримінально-правових засобів, сумлінного виконання міжнародних зобов'язань. Автори проєкту КК аргументують, що відмова від визначення деяких принципів (верховенства права, справедливості, добросовісності, невідворотності відповідальності) не означає про їх відсутність у проєкті. На переконання Робочої групи верховенство права є певною ідеєю, яка дещо звужено трактується як керівний загальноправовий чи галузевий принцип. А тому у ч. 1 ст. 1.1.2 проєкту є вказівка на те, що КК України на засадах верховенства права регулює суспільні відносини, що виникають із вчинення: кримінального правопорушення; протиправного діяння, передбаченого кримінальним законом, яке не є кримінальним правопорушенням; діяння за обставини, що виключає його протиправність [2, с. 40-45].

Ряд принципів МКП об'єднані у ст. 1.2.2 «Законність» проєкту КК, зокрема принципи «*nullum crimen sine lege*» (немає злочину без вказівки на це в законі); «*nulla poena sine lege*» (немає покарання без закону); «*nullum crimen, nulla poena sine lege stricta*» (немає злочину і немає покарання без конкретного закону). М. І. Хавронюк наголошує, що принцип «*nullum crimen, nulla poena sine lege stricta*» (в проєкті уособлює принцип законності) визначає заборону аналогії закону, хоча допускає, що аналогія цілком можлива, а такі випадки слід визначити у проєкті КК [6]. У проєкті КК станом на 01.08.2024 визначено, що застосування до нерегульованих відносин за аналогією закону не допускається стосовно видів та ознак складу кримінальних правопорушень, кримінально-правових засобів і підстав та умов, за яких ці засоби застосовуються [7].

Автори проєкту КК зазначають, що принцип справедливості за своїм змістом охоплює принципи пропорційності, рівності, гуманізму, *non bis in idem*; принцип добросовісності є загальним принципом права і підлягає врахуванню під час застосування відповідних положень КК; невідворотність відповідальності не може бути визнаним принципом кримінального права, оскільки є недосяжним зав своєю суттю, оскільки існує неспівмірність між високим рівнем латентності кримінальних правопорушень і низьким рівнем притягнення винних осіб за їх вчинення до кримінальної відповідальності.

Слід констатувати, що аналіз положень розділів 11.1-11.5 Книги 11 «Злочини проти міжнародного правопорядку» проєкту КК, повністю базуються на нормах МКП, оскільки узгоджуються як з принципами Римського статуту МКС щодо найбільш тяжких міжнародних злочинів, так із принципами, сформульованими у міжнародних договорах (про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, в космічному просторі та під водою; про нерозповсюдження ядерної зброї, про всеосяжну заборону ядерних випробувань та ін.), конвенцій (Женевських; про заборону розроблення, виробництва та накопичування бактеріологічної і токсичної зброї та про її знищення; про ядерну безпеку; про захист усіх осіб від насильницьких зникнень; про незастосування строку давності до воєнних злочинів; з морського права та ін.), протоколів до конвенцій.

Варто зазначити, що членами Робочої групи, враховано специфічні характеристики найтяжчих міжнародних злочинів, що не визнаються політичними (винні особи у їх вчиненні

підлягають екстрадиції) і межують зі злочинами проти національної безпеки України (наприклад, за вбивство, спричинення шкоди здоров'ю людини, незаконне позбавлення волі, звалтування, розбій, знищення чужого майна). Однак, положення проєкту КК не виключають можливості притягнення комбатантів до кримінальної відповідальності за діяння, що виходять за межі тих чи інших складів воєнних злочинів і злочинів проти людяності (за крадіжку, наругу над могилою або над державними символами України тощо) [2, с. 376–394].

У контексті врахування у законодавстві України положень *acquis communitare*, що є основною умовою для набуття Україною членства в ЄС, слід зазначити, що у проєкті КК максимально адаптовано вимоги директив та актів ЄС, що стосуються криміналізації та пеналізації. Водночас, Робоча група врахувала й систему принципів, властивих кримінальному праву ЄС, що за своїм змістом співпадають з визнаними міжнародною спільнотою принципів МКП (законності, сумлінного виконання міжнародних зобов'язань, пропорційності, рівності, *ne bis in idem*, гуманізму) [8].

Висновки. Виходячи з аналізу відповідності принципам МКП положень проєкту КК слід зазначити про такі висновки.

Нинішній етап реформування кримінального законодавства, що ускладнений триваючою агресивною війною РФ проти України, відбувається на тлі імплементації норм та принципів МКП, а також становлення судового механізму притягнення до кримінальної відповідальності винних у особливо небезпечних міжнародних злочинах у російсько-українській війні.

У чинне кримінальне законодавство України внесено зміни у відповідності з нормами та принципами МКП, зокрема пов'язаними з ратифікацією Україною Римського статуту МКС [9].

У науці кримінального права, а також науці міжнародного права (в тому числі й МКП) триває дискусія щодо системи принципів МКП, що пов'язано з їх розрізненням на загально-правові принципи, принципи міжнародного права, віднесенням їх до певних груп чи галузей (гуманітарного, кримінального, національного права тощо), чи відповідної сукупності джерел міжнародного права чи МКП.

Доктринальна невизначеність з системою принципів МКП вносить певні обмеження щодо їх уніфікованого застосування чи імплементації до чинного чи перспективного кримінального законодавства України і потребує подальших досліджень та узагальнених теоретичних положень.

Слід констатувати, що розробники перспективного кримінального законодавства України, на теперішньому етапі створення нового КК, максимально врахували основоположні принципи МКП та принципи кримінального права ЄС, що свідчить про високий рівень їх адаптації у національне кримінальне право.

Список використаних джерел:

1. Гринчак В. А. Принципи міжнародного кримінального права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 3 (6). С. 349–361.
2. Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення : монографія / Андрушко П. П. та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. Київ : ВАІТЕ. 494 с.
3. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5 : П-С. 736 с.
4. Андрейченко С. С. Принципи міжнародного кримінального права. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. Вип. 32. С. 4–7.
5. Римський статут Міжнародного кримінального суду : ратифікований Законом України від 21.08.2024 № 3909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 20.12.2024).

6. Хавронюк М. І. Принципи нового Кримінального кодексу України: якими вони можуть бути. *Новий Кримінальний кодекс* : веб-сайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/11/24/havronyuk-m-i-pryntsypu-novogo-kk-ukrayiny-tezy-dopovid1.pdf> (дата звернення: 20.12.2024).

7. Контрольний текст проекту Кримінального кодексу України (станом на 01.08.2024 року). *Новий Кримінальний кодекс* : веб-сайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf> (дата звернення: 20.12.2024).

8. Хавронюк М. І. Проблеми імплементації міжнародного гуманітарного права в перспективне кримінальне законодавство України. *Кримінологічні дослідження* : зб. наук. пр. / голов. ред. В. Поклад ; Донецький державний університет внутрішніх справ, Луганський навчально-науковий інститут імені Є. О. Дідоренка. Івано-Франківськ ; Кропивницький : ДонДУВС, 2023. Вип. 13. Міжнародні злочини російської федерації на території України. С. 291-306.

9. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 09.10.2024 № 4012-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/t244012?an=75>. (дата звернення 20.12.2024).

